

**James D. Faubion, George E. Marcus, ur.
FIELDWORK IS NOT WHAT IT USED TO BE:
LEARNING ANTHROPOLOGY'S METHOD IN A
TIME OF TRANSITION**

Ithaca, London: Cornell University Press, 2009., 231. str.

Knjiga nastala pod uredništvom Jamesa D. Faubiona i Geoga E. Marcusa *Fieldwork is not what it used to be: learning anthropology's method in a time of transition* nudi dugo očekivan odgovor na pitanja kako pisati etnologiju i, još više, kako izaći na teren, odnosno kako podučavati metodologiju poslije preokreta izazvanog najavom smjene objektivnosti u društvenim znanostima, ostvarene knjigama *Writing Culture* i *Anthropology as Cultural Critique*.

Nešto više od dvadeset godina nakon pojave tih kamena temeljaca nove etnografije nitko nije odgovorio na pitanje kako to zapravo *writing culture* antropologija "provodi" teren, gdje ga vidi osim u tekstualnim iscrpljivanjima postojeće reprezentacijske logike u antropologiji do osamdesetih. Optužena za samozadovoljavanje izučavanjem manje ili više uspješnog prikazivanja slike stvarnosti, obuzeta gotovo naratološkim analizama pripovjedne perspektive, prokazavši svojim nalazima slojevitost pripovjednog postupka u antropologiji koji se ne lomi samo oko principa uočavanja razlike oko toga tko vidi, tj. onoga tko u tekstu govori, već i oko toga zbog čega onaj koji vidi vidi tako kako vidi, a onaj koji govori oblikuje svoje viđenje na izabran način, *writing culture* – kultura pisanja nije odgovorila na do danas najveći problem etnografije – onaj kako etnografski istraživati nakon Malinowskovljeva revolucioniranja terena a da se ne upetljamo u pojednostavljenja i lagane izlaze sažete u obrambenim rečenicama – etnologija je metodološki ekvivalent za sudjelovanje s promatranjem ili intervju; ili pak etnografska metoda je fluidna i eklektična i temelji se na slobodnoj posudbi vještina i tehnika što srodnih što nesrodnih disciplina i u njoj je metodološki sve dopušteno.

Knjiga započinje predgovorom "*Renewable ethnography*" Michaela M. J. Fischera. Fisher je iz svog osobnog angažmana na MIT-u, uronjen u *kros-disciplinarnu* suradnju antropologa, istraživača novih tehnologija te povjesničara započeo dubinsko preispitivanje značaja kros-disciplinarnih

eksperimenata i rekontekstualizacije antropologije koja bi odgovarala suvremenom svijetu, novim interlokutorima antropologije, kao i potrebama da se antropologija izmakne iz dotadašnjih akademskih interesa i uskladi s učincima visoke tehnologije, gospodarstva kao i humanistički utemeljenih inicijativa (posebno praksi nevladinih organizacija koje postaju novi društveni činitelj). Iako zvuči pragmatično, re-formatirana metodologija i antropologija koja je prati ne bi trebale biti banalan odraz tržišnih zahtjeva prema inače društvenoj ili humanistički orijentiranoj disciplini. One su sve drugo samo ne jednostavna prilagodba izvanjski određenim htjenjima za merkantilizaciju discipline. Prije dobro (s)mišljena organska preobrazba discipline uvjetovana je izvanjskim impulsima. Fisher nas vraća na problem koji je postavio George Marcus, igrajući se s problemom određenja lokaliteta – mjesta etnografskog istraživanja i karaktera etnologije koje imenuje paramjestom (*para-site*), aludirajući na mjesto stvarno različito od konkretnog prostora “terena“ (*field-site*), koje je postalo prostor ponad i uz teren.

Uvodni tekst donosi sam George E. Marcus. Opisno nazvan “*Notes toward an ethnographic memoir of supervising graduate research through anthropology’s decades of transformation*” počiva na tezi da su “unutar etnografije prilozima s terena primarni oblik dokaza za argumente, te *su* često [sami po sebi] primarni oblik argumentiranja“ (1). Marcus nas upozorava da su participacija u “zanatskoj kulturi terena“ i kolektivni “zanatski“ standardi puno jači elementi postvarenja etnografije od moći mentora da klasičnim školskim putem oblikuje poduku terenskog istraživanja. Primijetivši izostanak razumijevanja za “metametodološke aspekte istraživačkog procesa“ koji se odnose na promišljanje “terenske produkcije kao vrijednog objekta profesionalne kulture“ (4) i to pažljivom brigom oko “pravila profesionalne kulture koje oblikuju stvarni oblik istraživanja“, odnosno oblikovanjem “današnjih preduvjeta za istraživanje koji nadilaze postojeći diskurs o terenskom radu“ (4), Marcus pokušava izbjeći pristanak na obranu teza o necerebralnosti etnografske metodologije koja se već niz godina zadovoljno samodefinira kao “mistična praksa“. Riječ je o pobuni protiv onih metodoloških aspekata koji su automatski u istraživanju ili se na njih uopće ne obraća pažnja u klasičnoj školskoj metodološkoj poduci, a koji ili pojednostavljuju etnografski teren automatizmom, dok, s druge strane, zbog svoje neizgovorenosti i nepredvidljivosti postaju sve većim mjestom anksioznosti za etnologe na terenu. Tu je i potreba prilagodbe novim kontekstima istraživanja koja nameće reformuliranje etnografske metode koja

ne bi značila tek pravilno izvođenje niza sigurnih terenskih praksi već bi se bavila promišljanjem principa kojima pristupamo “mišljenju“ etnografskog terena-problema. Podjednako tako Marcus naglašava potrebu osvješćivanja uloge antropološke kulture istraživanja u oblikovanju antropoloških problema (boljke koja ne muči samo angloameričke antropologe). Te, na koncu, ponesen mentorstvom u ohrabrujući izazovnim doktorskim radovima predlaže “eksperimentiranje alternativnim pedagoškim strategijama“. Posljednji dio je i najzrađeniji, iako najkompleksniji dio programa preoblikovanja antropološke pedagogije, u kojem kreće od nadiđenosti kritičke etnografije kao oblika teorijskog promišljanja tekstualnog prikaza kulture i koncentrira se oko kulturnog angažmana koji je danas već postao nepropitivano polazište kulturno-aktivističko-kritičkog promišljanja mladih antropologa, pa su smatra Marcus, studenti na upisu na posljediplomski studij iskustveno već bliži terenu no što će ih to učiniti sam studij, odnosno, no što je to etnologija sama. Izlazak iz zamršenog klupka neodgovarajuće antropološke metodologije, suočeni s iskusnim terencima-aktivistima-praktičarima koji prije terenske obuke imaju profesionalno terensko iskustvo, ali ne i iskustvo promišljanja etnografskog problema, Marcus vidi u novoj istraživačkoj praksi koju naziva “dizajn proces“. “*Dizajn proces*” ne podrazumijeva formaliziranje istraživanja već osmišljavanje/dizajniranje istraživanja kao procesa koji uključuje povezivanje svih “faza današnjeg istraživanja na koherentan način, zadržavajući fokus na individualnom istraživanju dok istodobno uključuje i profesionalnoj zajednici čini vidljivima i dostupnima kompleksne odnose koji ga čine“ (26). Tako koncipiran pristup istraživanju pokušaj je “dislociranja mitološke dimenzije istraživanja“, neformalne kulture istraživanja i postvarenje “eksperimentalnosti” koju je zacrtao *writing culture* pokret. Istodobno Marcus nas upozorava na tri sveprisutna problema koje osjećamo u antropološkom istraživanju, a koje ne možemo suvislo zahvatiti ili odgovoriti na njih. Imenuje ih “pravilom nedovršenosti“ – osjećajem kojim se branimo zbog neadekvatne analize ili slabih dokaza, svojevrsnom isprikom za osjećaj nesavršenosti i nezgotovljenosti/nepotpunosti etnografije kao tekstualnog proizvoda; zatim kao problem novog viđenja “kolaboracije“, koja upućuje na odnos nekih novih epistemoloških partnera, čiji je odnos mimo i iznad klasično oblikovane i idealizirane razmjenske “kolaboracije“ dviju strana angažiranih u istraživačkom procesu, i na posljetku, tu je i problem sadržan u “repciji“. Taj posljednji problem označava načine na koje se primarni repcijski interes za antropološkim produktom ugrađuje u teksturu samog istraživanja, sve pod

okriljem javne antropologije, pri čemu nije riječ samo o tome da se ugodi ili drži na pameti reakcija subjekta istraživanja na etnografski produkt već se promišlja kako “različiti odgovori na projekt dok se još razvija postaju sastavnim dijelovima podatkovne baze, podaci koji će ‘izaći vani’ negdje u samom procesu istraživanja“ i ugraditi se u istraživački proizvod (31).

Kristin Peterson svojim člankom “*Phantom epistemologies*” predstavlja prvi rad u zbirci koji se temelji na metodološkoj teoretizaciji vlastitog istraživanja o AIDS-u, razvojnoj pomoći te intelektualnom vlasništvu. Peterson je u radu najavila i razvila koncept “fantomskih epistemologija“, pokušavši njime pokazati “empirijsko izmicanje“ stvarnosti pred očima etnologa, problem “neizgovorenog zdravorazumskog smisla“ kao etnografske “ulaznice“ u stvarnost. Peterson zapravo nastavlja promišljati Marcusovo “pravilo nedovršenosti“, u kojem osjećaj beznađa, nastao jer nam stvarnost izmiče kodificiranju, pokušavamo nadomijestiti pomažući i razrješujućom logikom da “fantomsko nastanjuje [etnografski] podatak“, čime se zapravo otvara put mogućnosti da etnografija ne stremi uvijek “punoći odgovora“ već dopušta “nespoznatljivom da ostane moćna analitička figura poput one spoznatljive“ (39).

“*Ethnographic remnants. Range limits of the social method*” rad je Jae A. Chung, američko-koreanske antropologinje zapletene u mrežu administrativne logike transnacionalnih korporacija. Chung pokušava dokučiti značenje objekta u antropologiji kroz prizmu triju koncepata koji čine odnosno opisuju moderni objekt istraživanja iskazan frakturiranošću, a opet izražen u složenosti većih struktura. Chung skreće pažnju na “ono što ostaje izvan“/djelić (*remnant*), ideju društvenosti (*social*), ideju skuposti (*assemblage*). “Ono što ostaje izvan“/djelić je sredstvo pristupa društvenosti, “antipod sustava“ što otvara mogućnost razumijevanja partikulariteta kao osnove sustava. Društveno predstavlja utemeljujuću ideju, klasičnu antropološku fascinaciju društvenošću u holističkoj obuhvatnosti, kojom se žele integrirati postojeći dijelovi izvedbe društvenosti u smislenu idejnu cjelinu. Koncept skupnosti ispunja nejasan odnos između starih struktura i emergencija suvremenog društva, čime se naglašava važnost “nestabilnih sustava i objekata“ kao izazova za suvremenu antropologiju. Ta sofisticirana tehnologija mišljenja pošla je korak dalje u zavodljivu promišljanju terena te je uspostavila još jedan problemski okvir kojim se pristupa ne-mjesnim, promjenjivim i neuhvatljivim društvenim strukturama današnjice. Koncept agregata Chung upotrebljava kako bi pojasnila otvorenost skupnosti u kojoj nema linearne veze dijela i skupnosti, već je riječ o uređenju u kojem logika

dijela nije ekvivalentna logici cjeline. Agregatna skupnost je temporalni i nastajući objekt čiji dijelovi nisu uvjetovani pa su stoga tek kontingentni u međusobnu odnosu, a temporalnost se jednako tako ne može determinirati.

Jeniffer A. Hamilton će u svojem tekstu "*On the ethics of unusable dana*" progovoriti o naravi dokaznog materijala u antropologiji, pri čemu se ne osvrće na problem ekscenog prikupljanja podataka prema kojem se postavljamo tako da sve što okružuje predmet istraživanja jednostavno smatramo podatkom (koji možda u konačnici nije nikako upotrebljiv), već elaborira situacije u kojima se određeni podaci ne mogu koristiti i to ne zato što su prikupljeni kao višak informacija već zato što su prikupljeni na određen način. Efemeridija etnografskog nije problem; problem je etičke prirode, a izvire iz proširenja domene etnografskog djelovanja, sve veće neformalnosti u prikupljanju informacija, uzgrednosti nastanka etnografskih podataka i ranjivosti subjekata istraživanja koje se prikupljenim i objavljenim materijalom potencijalno društveno indisponiraju. Problem nastaje kad tzv. "neupotrebljivi podaci" postaju ključne tj. referentne točke rada. Svoje istraživačko iskustvo u doktorskom istraživanju pravnih prepreka postavljenih *indigenim* zajednicama te u poslijedoktorskom medicinskom istraživanju, u kojem je antropološki ekspert za etički pristup *indigenim* zajednicama koje su predmet medicinskih istraživanja temeljenih na prikupljanju genetske baze uzoraka, Hamilton promeće u Foucaultovsko definiranje načina na koji problematiziramo diskurzivni ili nediskurzivni sadržaj koji smatramo predmetno relevantnim za promišljanje.

Deepa S. Reddy upozorava naslovom članka "*Caught! The predicaments of Ethnography in collaboration*" na zamku postavljenu etnolozima na terenu u koju se hvataju jer se izlaskom na teren smještaju u "vezu odnosa" od kojih je svaki za sebe zahtjevan i zahtijevajući prema etnolozima. Reddy tvrdi da su etnolozi sve češće uhvaćeni u neprincipijelne kolaboracije s poslovnim subjektima (poslodavcima) koji bi inače bili "objekti kritike", a trenutno su ruka hraniteljica etnologa i motor novih etnoloških istraživanja. Za Deepau Reddy koordinacija antropološkog dijela velikog projekta prikupljanja genetski specifičnih uzoraka čini etnografiju "profesionalno rizičnim poslom" zbog imanentne potrebe da djeluje na pomirenju "različitih nizova očekivanja, zahtjeva i političko-znanstvenih pozicioniranja". Kolaboracija koju je trebala unijeti kao antropološko etički doprinos biomedicinskom i farmakološkom istraživanju prometnula se iz "eksplicitne racionalizacije istraživačke strategije" u "strateško sredstvo" koje poslodavcu omogućuje pragmatičan odgovor na etičke zamke vlastitog posla.

Nathal Naficy je možda literarno najosvjешtenije propitala probleme odgovornosti prema profesionalnoj zajednici, etnografsko sudjelovanje s istraživanjima i problem vlastitog smještanja u matricu recepcijskih očekivanja od “progresivne” etnologije. “*The Dracula ballet. A tale of fieldwork in politics*” tekst je koji govori o situaciji kada se etnolog nađe između pozicioniranja i pozicioniranog. Naficy je svoju iransku ekspatriiranost iskoristila kao sredstvo proučavanja intelektualne, političke i aktivističke scene Iranaca sa sjedištem u poslije 11. rujanskoj Americi da bi prokazala nevjerodostojnost “prava na govor” i “samoreprezentaciju”. Očekivanja “progresivne” iranske zajednice od članice koja istražuje upravo njihovu društvenu pojavnost pokazala su se prohibitivnima, a problem autentizacije iskustva iznutra i izvana usložio je idilično predmnijevanje da je *nativni* antropolog izravni glasnogovornik težnji pripadajuće-proučavajuće zajednice. U nemoći da zadovolji složene zahtjeve američke zajednice proučavanih Iranaca za usuglašenom anti-fundamentalističkom samo-reprezentacijom koja traži i pravda američke ekonomske sankcije Iranu, za koje je osobni narativ etnografkinje – temeljen na iskustvu života u Iranu i iskustvu ekspatriiranosti – postao nedovoljno politički primjeren, čak uvredljiv i politički disonantan, Naficy se odlučuje na izazov ne samo vlastitoj zajednici već i zajednici koja je udomljuje, nagovijestivši emocionalni i moralni lom etnologa nastao na izdavanju principa vlastitosti na štetu principa očekivanja zajednice.

Fantazam “tradicionalnog modela terenskog rada” predmetom je teksta “*The “work” of ethnographic fieldwork*” Lisae Bregliae, koja osporava “nevidljivost etnografskog rada na terenu” te podrugljive prizvuke ocjene etnografskog rada smatra tek nerazumijevanjem prividnog izostanka čvrste strukturiranosti etnografskih metoda u njezinu slučaju kompariranih s čvrstim arheološkim metodama. U nastojanju da dokuči značenje arheoloških lokaliteta i razriješi potencijalne konflikte između stranih arheologa i šire zajednice kao nositelja prava na baštinu u Jukatani, Breglia progovara o problemu “neurednosti” etnografije u odnosu na metodološku striktnost arheologije, zbog čega se nimalo lakšim ne čini ni pokušaj da se disciplinarnim metodama etnologije, kojima je, kada se ostvaruju na terenu, imanentna zamršenost, složenost i podvojenost, proizvede odgovoran, usustavljen i katkad namjenski etnografski izvještaj.

Posljednji dio knjige vraća nas programatskim tekstovima, prije svega onom Jamesa D. Faubiona, koji u radu “*The ethics of Fieldwork as an ethics of connectivity, or the good anthropologist (isn't what she used to be)*” izlaže

nova načela antropološke etike, sažimajući ih u principu konektivnosti koji bi trebao odgovoriti na narasle potrebe aktivizma i javne antropologije te razriješiti dilemu oko stupnja poistovjećivanja s proučavanom zajednicom. Osim posuđivanja geertzijanske uzrečice/poslovice “ja sam ok – ti si ok“, koja pojašnjava linearne moralne dileme, tj. poziciju etnologa tako da je temelji na svojevrsnoj vrijednosnoj neutralnosti istraživača prema istraživanim, Faubion konektivnost kao moralnu i afektivnu dimenziju etnografskog rada vezuje uz nemogućnost jednostavnih alijansi između nas i njih.

Rad Kim Fortune “*Figuring out ethnography*” prikaz je razvoja složena sustava praćenja razvoja etnografskog problema koji je sama razvila u metodološkom kolegiju za naprednije kvalitativne metode. Fortune je sustav namijenila studentima kao oblik pomoći boljem fokusu i kontekstualiziranju etnografskih problema. Sustav je koncipiran poput mentalne karte kojom se dizajnira istraživanje, predviđevši potencijalne probleme etnografskog rada.

Posljednji rad u ovoj knjizi, “*Collaboration, coordination and compositio. Fieldwork after the Internet*”, koji autorski predvodi Christopher Kelty, a supotpisuje niz sudionika dvaju projekata, upućuje ne samo na neobičnost novih mjesta primjene etnografskog zanata već i na novu namjenu publikacije kao krajnjeg proizvoda etnografije. Polazeći od definiranja etičkih problema u dvama projektima, sa sugovornicima koji predstavljaju visokoobrazovane znanstvenike u prirodnim znanostima (istraživače softverske tehnologije i nanotehnologije), Kelty propituje kolaboraciju u prirodnim i društvenim znanostima, razvija prostor za istraživanje intenzivnom suradnjom u svim fazama projekta sa subjektima istraživanja, od kojih se traži komentatorska refleksija postignuća i navješćuje novi oblik kolaborativnog “finalnog“ djela antropološkog istraživanja objavljivog na internetu, i to kao otvorenog sustava podložnog dnevnoj nadogradnji novim spoznajama, bilo da je riječ o otvorenim sučeljima za komunikaciju poput bloga ili foruma, orijentacijskim i pojašnjavajućim rječnicima. Vođena “izazovom da se svlada golema količina informacija – i to ne samo od konzumenta, već i od onih koji ih proizvode, eksperimentirajući s modelima ‘komponiranja’ ... koji bi mogli dati brz sinoptički pregled istraživačkih materijala i problema, putanja, a da se ne žrtvuje znanstvena detaljnost i individualna virtuoznost koja je disciplinarno vrednovana“ (187), Kelty pokušava revolucionirati statični oblik publiciranja znanstvenih radova u etnologiji i prilagoditi ih otvorenosti i brzini kompjutorski posredovane komunikacije.

Uredničko djelo Jamesa D. Faubiona i Georga E. Marcusa je visokosofisticirana priča o novoj metodologiji, pedagogiji i zamkama etnografskog terena u doba novih tehnologija, izmijenjenih etnografskih interesa, redefiniranja predmeta i prostora izvedbe etnografije. Knjiga okuplja šest tekstova mladih doktora antropologije koji su proteklih godina terenski istraživali za doktorski rad. Ona jednako tako nudi teorijske programe njihovih mentora, odnosno antropologa okupljenih oko sveučilišta Rice i MIT, koji su se posljednjih desetljeća bavili pokušajima iznalaženja novih načina etnološke pedagogije prisposobive trans-malinovljevskom vremenu. Njezina je važnost za etnografsku praksu iznimna i zbog vraćanja kompleksnosti metodologiji terenskog rada i zbog nepopustljive teorijske logike od koje američka antropološka pedagogija nije odustala niti ovaj put.

Sanja Potkonjak

Angela McRobbie
**THE AFTERMATH OF FEMINISM. GENDER,
CULTURE AND SOCIAL CHANGE**

London: Sage Publications Ltd., 2009., 184. str.

Stanje feminizma danas, njegove refleksije u popularnoj kulturi te globalni kontekst kao mjesto umrežavanja popularne kulture i feminizma, središnje su teme nove knjige glasovite autorice Angele McRobbie, profesorice komunikacija i sociologinje, čiji su radovi nastali u duhu kulturnih studija začelih šezdesetih godina u Centru za proučavanje suvremene kulture (CCCS) u okviru Birmingamskog sveučilišta. Na tragu svoje feminističke analize djevojačkog časopisa *Jackie* u knjizi *Feminism and Youth Culture* objavljenj 1991. godine i ovdje nastavlja produbljivati interes za mjesta proizvodnje roda u suvremenom društvu. Nizom interesantnih analitičkih zahvata u suvremenu angloameričku popularnu kulturu, od filmova do modnih časopisa, autorica nas vodi kroz mnogostruka čvorišta i poveznice popularne kulture, modusa ženstvenosti (*femininity*) i suvremenog tržišnog gospodarstva.